

Dalibor Čepulo i Damir Karbić

Urednici

**HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA:
INSTITUCIJE I STVARNOST**
**Zbornik radova sa znanstvenog skupa
održanog u Zagrebu 8. i 9. studenoga 2018.**

Biblioteka Zbornici
Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ

PREDGOVOR..... IX

FOREWORD.....XVII

HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA: TEMELJNA PITANJA

Dalibor Čepulo

**HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA: IZAZOVI INTERPRETACIJE
I IZGRADNJA HRVATSKE NACIJE I DRŽAVE 3**

Damir Karbić

**KOMPLEKSNOST ODNOSA IZMEĐU HRVATSKE
I UGARSKE OD SREDNJEG VIJEKA DO NAGODBENOG
RAZDOBLJA. NEKA RAZMIŠLJANJA O NJIHOVU
RAZVOJU I UTJECAJU NA POLITIKU 19. STOLJEĆA 47**

Dinko Šokčević

**HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA
U MAĐARSKOJ HISTORIOGRAFIJI 71**

HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA: NORMA I NJEZINI DOSEZI

Ivan Kosnica

**HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA
I SIMBOLI HRVATSKOG IDENTITETA..... 93**

Ladislav Heka

**DJELOVANJE HRVATSKO-SLAVONSKO-DALMATINSKOG
MINISTRA U SREDIŠNJOJ VLADI ZA VRIJEME
BANA IVANA MAŽURANIĆA 119**

HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA U HRVATSKOJ POLITICI NAGODBENOG RAZDOBLJA

Stjepan Matković

**FINANCIJSKI ASPEKTI HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE
I POLITIČKA DJELATNOST JOSIPA FRANKA:
JAVNE FINACIJE KAO POLITIČKI INSTRUMENT BORBE 145**

Branko Ostajmer

**JOSIP PLIVERIĆ KAO ZASTUPNIK
U HRVATSKOM SABORU (1893.-1906.) I NJEGOVI POGLEDI
NA HRVATSKO-UGARSKU NAGODBU 167**

Tihana Luetić

**HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA U KRITICI STUDENATA
KRALJEVSKOG SVEUČILIŠTA FRANJE JOSIPA I. U ZAGREBU ... 193**

INSTITUCIJE HRVATSKE I SLAVONIJE U NAGODBENOM RAZDOBLJU

Dunja Milotić

**REFORMA KAZNIONICA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI
U NAGODBENOM RAZDOBLJU 219**

Višnja Lachner

**PRAVNI POLOŽAJ I USTROJ GRADA OSIJEKA
U NAGODBENOM RAZDOBLJU 243**

Mirela Krešić

**TRGOVAČKO PRAVO KRALJEVINE HRVATSKE I SLAVONIJE
(1868.-1918.): JEDAN ZAKON, DVIJE PRIMJENE –
PRETPOSTAVKE I PREPREKE GOSPODARSKOG RAZVOJA 263**

HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA I HRVATSKE ZEMLJE

Josip Vrandečić i Marija Jelavić

ODJECI HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE U DALMACIJI 295

Željko Holjevac

**VOJNA KRAJINA U HRVATSKO-MAĐARSKIM ODNOSIMA
TIJEKOM 1860-IH I POČETKOM 1870-IH GODINA 317**

**AUTONOMIJE I „NAGODBE“ U AUSTRO-UGARSKOJ
I EUROPI / AUTONOMIES AND „COMPROMISES“
IN AUSTRIA-HUNGARY AND EUROPE**

Arnold Suppan

**THE AUSTRO-HUNGARIAN COMPROMISE OF 1867 AS THE
NEW FRAMEWORK OF THE HABSBURG MONARCHY 345**

Christoph Schmetterer

**THE GALICIAN COMPROMISE OF 1914 IN THE CONTEXT OF
COMPROMISES IN THE AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY ... 363**

Imre Képesy

**CROATS AND SLOVAKS AT THE CROSSROADS:
SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN THE WAKE
OF THE CROATIAN-HUNGARIAN COMPROMISE 379**

Jukka Kekkonen

**FROM TERRITORY TO AN AUTONOMOUS STATE:
THE FINNISH POSITION IN THE RUSSIAN EMPIRE 1809-1917 ... 403**

**PRILOG: IZDANJE HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE
S KOMENTARIMA (PRIR. IVAN BOJNIČIĆ) 431**

O AUTORIMA RADOVA 455

ABOUT AUTHORS OF THE PAPERS 461

KAZALO IMENA 467

PREDGOVOR

Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. jedan je od temeljnih pravnih i političkih akata moderne hrvatske povijesti. Nagodbom je nakon turbulentnih izmjena uređenja položaja Hrvatske i Slavonije u Austrijskom Carstvu koji su se odvijali od 1848. konačno uspostavljena stabilna institucionalna osnova hrvatsko-slavonske autonomije. Time je otvoren prostor unutarnjim političkim snagama za poduzimanje reformi koje su trebale podići ukupne kapacitete nacije koja je težila postaviti moderne temelje svog identiteta i razvoja. Istovremeno, taj je „janusovski“ sporazum sadržavao institucionalne mehanizme kontrole hrvatsko-slavonske autonomije od strane Središnje vlade kojoj su pravne praznine i nejasnoće Nagodbe davale dodatne prednosti u nametanju interesa središta, a u stvarnosti mađarskih interesa. Kontroverzne okolnosti utanačivanja i sadržaja tog „kompromisa“ dviju politički i gospodarski nejednakih strana sklopljen u doba intenziviranja njihovih dijelom konkurentskih procesa izgradnje nacije i države tako je za obje strane Hrvatsko-ugarsku nagodbu pretvorio u mjesto spajanja, ali još i više razdvajanja s oprekama u tumačenju koje Nagodbu prate od nastanka pa do danas.

O Hrvatsko-ugarskoj nagodbi raspravljali su hrvatski i mađarski kao i austrijski ustavni pravници i političari, a njezin dvojbena sadržaj izazivao je razmjerno širok interes ustavnih pravnikā i iz drugih europskih zemalja. Te su se rasprave odvijale u pretežitō pozitivističkim okvirima i u okolnostima razumljivih ideoloških opterećenja koja nisu nestala ni nakon osnivanja jugoslavenke države 1918. Ipak, nakon 1918. interes za nagodbeno razdoblje je iz sfere pragmatičkog interesa pravnikā i političara prešao u područje istraživačkog interesa povjesničara i pravnih povjesničara u čijem su žarištu bili društvena i politička stvarnost i pojedine institucije, a ne raščlamba Nagodbe kao pravnog akta. Izbljedjeli interes za Nagodbu kao pravni akt doveo je do prešutnog stava da je ona u osnovi do kraja istražena pa je devetnaestostoljetna paradigma interpretacije Nagodbe sve do danas ostala polazište istraživanja nagodbene stvarnosti i rekombiniranih interpretacija Nagodbe unatoč suvremenim interdisciplinarnim, metodološki složenim i sve uravnoteženijim istraživanjima praćenim i sve izraženijom suradnjom hrvatskih i mađarskih povjesničara i pravnih povjesničara.

Takvo je stanje predstavljalo dodatni poticaj Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti i Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu da 150. obljetnicu donošenja Hrvatsko-ugarske nagodbe obilježe organizacijom znanstvenog skupa „Hrvatsko-ugarska nagodba: institucije i stvarnost“ koji je 8. i 9. studenoga 2018. održan u Zagrebu i čiji se prinosi objavljuju u ovom zborniku radova.

Namjera organizatora bila je da se problemskim dovodenjem u pitanje tradicionalnih pristupa prije nego li konvencionalnim sumiranjem postojećih spoznaja podrže novi pristupi istraživanja Nagodbe, potakne popunjavanje istraživačkih praznina i uklanjanje zastarjelih nerazumijevanja, a raspravu o Nagodbi i hrvatskoj autonomiji postavi u širu vremensku, problemsku i poredbenu perspektivu. U tom su duhu organizatori na skup pozvali dvadeset i dvoje istraživačica i istraživača iz Hrvatske, Austrije, Mađarske i Finske s unaprijed zadanim okvirnim temama od kojih je u ovom zborniku mjesto našlo sedamnaest radova. Uz te je radove kao prilog objavljen i prijepis izdanja Hrvatsko-ugarske nagodbe Ivana Bojničića iz 1907. s komentarima vezanima uz hrvatski i mađarski izvornik Nagodbe kao uporište za usporedbu dvije zakonske inačice zajednički utvrđenog sporazuma.

Urednici ovog zbornika dužni su izraziti zahvalnost Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti i Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji su kao dvije vrhunske nacionalne institucije pozvane na skrb o hrvatskoj kulturnoj i pravnoj baštini i dubljem razumijevanju suvremenosti prepoznale ovu inicijativu i pružile svesrdnu podršku organizaciji skupa i objavljivanju zbornika radova.

Zbornik se sastoji od šest poglavlja. Prvo poglavlje „Hrvatsko-ugarska nagodba: temeljna pitanja“ sastoji se od tri rada. Prvi rad Dalibora Čepula „Hrvatsko-ugarska nagodba: izazovi tumačenja i izgradnja nacije i države“ ukazuje na činjenicu da su suvremena tumačenja Nagodbe ostala zarobljena u devetnaestostoljetnom interpretativnom okviru zbog čega je raspravu o Nagodbi potrebno obnoviti u proširenom vremenskom, problemskom i poredbenom kontekstu. Istraživanje koje je autor proveo na tim premisama ukazuju na dominantno predmoderni karakter Nagodbe čije su nerješive kontroverze uvjetovane sukobom takve prirode Nagodbe s njezinim tumačenjima temeljenim na pravno-pozitivističkom pristupu komplementarnom modernom pojmu nacionalne države. Središnja dilema Nagodbe o Hrvatskoj i Slavoniji kao državi ili pokrajini u tom se okviru ukazuje kao ideološka konstrukcija. Usporedba Nagodbe i procesa izgradnje hrvatske nacije i države s usporedivim procesima u Finskoj i na Islandu koje je autor proveo otkriva pak obrazac institucionalno utemeljenog puta od autonomije do samostalne države. Od takvog se razvoja hrvatski razvoj razlikovao po tome što zbog znatno težih strukturnih i političkih prepreka za razliku od dviju nordijskih država nije dosegao inherentni završetak u vidu nacionalne države. Drugi prinos u ovom poglavlju je rad Damira Karbića „Kompleksnost odnosa između Hrvatske i Ugarske od srednjeg vijeka do nagodbenog razdoblja. Neka razmišljanja o njihovom razvoju i utjecaju na politiku 19. stoljeća“. Autor u njemu skreće pažnju na složenu strukturu i kompleksnost odnosa Hrvatske i Ugarske u srednjem vijeku i kratko ocrtava njihov put pre-

ma razvoju nacionalnih politika koji će svoj vrhunac doživjeti u 19. stoljeću. Također upozorava i na modernu ideološku percepciju, odnosno iskrivljavanje predmodernih realiteta u 19. stoljeću, koja je prevladavala u razdoblju sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe i imala važan utjecaj na formiranje onodobnog javnog mišljenja. Treći prinos u ovom poglavlju, rad Dinka Šokčevića (Dénes Sokcsevits) „Hrvatsko-ugarska nagodba u mađarskoj historiografiji“ polazi od postavke da mađarska historiografija u doba dualizma i između dva svjetska rata nije pokazala razumijevanja za hrvatske stavove i nije uzimala u obzir hrvatsko nezadovoljstvo nagodbenim sustavom. Prekretnica su bili radovi Lászla Katusa i Imre Ressa koji su ugarsko-hrvatske odnose u nagodbenom razdoblju afirmirali kao ozbiljan predmet istraživanja mađarske historiografije. Šokčević je u svom radu prikazao najznačajnija djela ove dvojice mađarskih povjesničara i njihov utjecaj na tematiziranje Hrvatsko-ugarske nagodbe u mađarskoj historiografiji.

Drugo poglavlje „Hrvatsko-ugarska nagodba: norma i njezini dosezi“ počinje radom Ivana Kosnice „Hrvatsko-ugarska nagodba i simboli hrvatskog identiteta“ čiji su glavni predmet istraživanja odredbe Nagodbe o zastavi i grbu. Autor ukazuje da je Nagodba sadržavala neke važne odredbe o zastavi i grbu i time afirmirala poseban hrvatski simbolički identitet, dok je istodobno njezina glavna slabost proizlazila iz bitnih razlika između mađarskog i hrvatskog teksta o istim pitanjima kao i iz podreguliranosti cjelokupne te materije koje su odraz imale i u praksi. Autor stoga zaključuje da su Nagodbom samo djelomično stvoreni preduvjeti za afirmaciju hrvatskog simboličkog identiteta, ali je njome ujedno otvoren prostor i za afirmaciju konkurentskih simbola. Drugi prinos je rad Ladislava (Lászla) Heke „Djelatnost hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ministra u Središnjoj vladi za vrijeme bana Ivana Mažuranića“. U tom se radu govori o hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom ministru bez portfelja koji je bio imenovani član Središnje vlade odgovoran Zajedničkom saboru. Taj je ministar prema Nagodbi trebao zastupati interese Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i biti poveznica između kralja i Zemaljske vlade, ali se u praksi pretvorio u instrument kontrole Središnje vlade nad hrvatskim banovima, Hrvatskim saborom i Zemaljskom vladom iako nije imao takve ovlasti. Glavni izvor njegove moći bila je uloga u prenošenju prijedloga hrvatskih autonomnih zakona kralju na prethodnu sankciju i u Saboru izglasanih zakona na konačnu sankciju te pravo prigovora na sadržaje tih akata koje je kralj u pravilu prihvaćao. U radu se analiziraju brojni slučajevi te komunikacije u razdoblju uprave bana Ivana Mažuranića 1873.-1880.

Treće poglavlje „Hrvatsko-ugarska nagodba u hrvatskoj politici u nagodbenom razdoblju“ započinje radom Stjepana Matkovića „Financijski aspekti Hr-

vatsko-ugarske nagodbe i političkog djelovanja Josipa Franka: javne financije kao političko sredstvo borbe“. Autor se bavi javnim financijama kao jednim od najvažnijih pitanja u hrvatsko-ugarskim sporovima. Javne financije su Hrvatsko-ugarskom nagodbom bile utvrđene kao isključiva nadležnost središnjih vlasti te su bile potpuno izvan nadležnosti hrvatske Zemaljske vlade i Hrvatskog sabora. Taj je dio Nagodbe bio zacijelo najkritiziraniji među hrvatskim političarima i istraživačima Nagodbe koji su najvećim dijelom smatrali da je hrvatska strana uređenjem financija bila teško oštećena. U tim je raspravama posebno angažiran bio zagrebački odvjetnik Josip Frank, kasnije jedan od istaknutijih članova Stranke prava, koji je prvi sustavno preispitao financijsku nagodbu i zalagao se za hrvatsku financijsku samostalnost. Drugi prinos u ovom poglavlju je rad Branka Ostajmera „Josip Pliverić kao zastupnik u Hrvatskom saboru (1893.-1906.) i njegov pogled na Hrvatsko-ugarsku nagodbu“. Rad se bavi političkim djelovanjem i stavovima o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi istaknutog hrvatskog pravnika i sveučilišnog profesora Josipa Pliverića. On se 1893. iznenada pridružio prougarskom banu Dragutinu Khuen-Héderváryju i njegovoj Narodnoj stranci te ostao jedan od najistaknutijih članova te stranke sve do njezinog nestanka 1906. Pliverić je ulaskom u Narodnu stranku osnažio skupinu profesora zagrebačkog Pravnog fakulteta koji su bili njezini članovi, ali je istovremeno razbjesnio oporbu i hrvatsku javnost. Posljednji prinos u ovom poglavlju je rad Tihane Luetić „Hrvatsko-ugarska nagodba u kritici studenata Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“. U radu se analizira kritički odnos studentske mladeži prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i stanju u zemlji koje je proizašlo iz Nagodbe. Rad analizira tekstove iz tadašnjeg studentskog tiska i programskih brošura studentskih političkih skupina i prikazuje pojedinačne akcije i studentske demonstracije u kojima se traži revizija Nagodbe. Reakcija studenata kretala se od potpunog negiranja zakonitosti Nagodbe do njezinog formalnog prihvaćanja uz zahtjev za revizijom i striktnim poštivanjem njezinih odredbi.

Četvrto poglavlje posvećeno je „Institucijama Hrvatske i Slavonije u nagodbenom razdoblju“. Prvi prinos je rad Dunje Milotić „Reforma kaznionica u Hrvatskoj i Slavoniji u nagodbenom razdoblju“. U radu je prikazana reforma zatvorskog sustava u Hrvatskoj i Slavoniji s naglaskom na kaznu lišenja slobode prema irskom progresivnom modelu. Preustroj kaznionica uređen je zakonom Hrvatskog sabora 1869. godine koji u praksi nije proveden zbog nedostatka penoloških stručnjaka. No, izrazito nepovoljni uvjeti u kaznionicama potaknuli su ukidanje okova i uvođenje uvjetnog otpusta 1875. te prijenos upravljanja kaznionicama u nadležnost pravosudnog odjela Zemaljske vlade 1876. Mađarski odvjetnik i penološki stručnjak Emil Tauffer je na poziv Zemaljske vlade uveo

1878. irski progresivni sustav izdržavanja kazne u kaznionicu u Lepoglavi, a potom i u ostale hrvatske kaznonice. Drugi prinos je rad Višnje Lachner „Pravni status i struktura vlasti grada Osijeka u nagodbenom razdoblju“ u kojem je kroz analizu relevantnih normativnih akata rekonstruirana struktura osječke gradske uprave. Autorica je posebnu pozornost posvetila općim i posebnim propisima koji su usmjeravali rad osječke gradske uprave, a s tim propisima i relevantnim političkim promjenama povezala je i analizu lokalnih propisa. Treći prinos je rad Mirele Krešić „Trgovačko pravo Kraljevine Hrvatske i Slavonije (1868.-1918.): jedan zakon, dvije prakse – preduvjeti i zapreke gospodarskog razvoja“. Autorica ističe da su prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi trgovina i javne financije bile dio zajedničke nadležnosti središnjih vlasti dok je stožernu ulogu imao Trgovački zakon iz 1875. Taj je zakon, među inim, uredio trgovačka i dionička društva te snažno potakao gospodarski razvoj u Ugarskoj dok u Hrvatskoj i Slavoniji nije imao takav učinak. Razlozi su ležali u nedovoljnoj financijskoj snazi hrvatskih poduzetnika, financijskoj ovisnosti Hrvatske i Slavonije i izostanku potpore središnje države pa su broj i snaga dioničkih društava u Hrvatskoj i Slavoniji bili zanemarivi u odnosu na stanje u Ugarskoj.

Peto poglavlje „Hrvatsko-ugarska nagodba i hrvatske zemlje“ sastoji se od dva rada. Jedan je koautorski rad Josipa Vrandečića i Marije Jelavić „Odjeci Hrvatsko-ugarske nagodbe u Dalmaciji“. Autori ističu da je Nagodba u Dalmaciji imala dvojak prijem. Dalmatinski regionalisti („autonomaši“) pokušali su Nagodbu prikazati kao unutarnje pitanje Translajtanije i nebitno za Dalmaciju čiji je položaj u Cislajtaniji bio uređen Austro-ugarskom nagodbom i Prosinačkim ustavom. Nasuprot tome, dalmatinski „aneksionisti“, odnosno narodnjaci smatrali su Hrvatsko-ugarsku nagodbu malim, ali važnim korakom prema hrvatskoj nacionalnoj integraciji jer je njome bila zajamčena cjelovitost Kraljevine Hrvatske i Slavonije i Vojne krajine i Dalmacije. Narodnjaci su smatrali da tadašnji politički trenutak nije bio povoljan za hrvatsko ujedinjenje, ali da će se ono s vremenom ostvariti jer mu u prilog ide povijesno pravo i nacionalni sastav Dalmacije. U međuvremenu su se posvetili osvajanju većine u Dalmatinskom saboru i općinama te uveli hrvatski jezik u upravu, školstvo i sudstvo. Smatrali su da Austrija protuzakonito drži Dalmaciju, a da Ugarska neće otvarati „dalmatinsko pitanje“ dok njihova braća u Hrvatskoj i Slavoniji nemaju dovoljno snage za provedbu te mjere. Drugi prinos je rad Željka Holjevca „Vojna krajina u hrvatsko-mađarskim odnosima tijekom 1860-ih i početkom 1870-ih godina“. Autor konstatira da je pitanje Vojne krajine u hrvatsko-mađarskim odnosima u vrijeme Hrvatsko-ugarske nagodbe bilo marginalno, ali je istovremeno bilo značajno u hrvatskoj politici jer je Vojna Krajina odvajala Hrvatsku i Slavoniju od Dalmacije te je njezina integracija bila preduvjet za integraciju Dalmacije i ujedinjenje hrvatske nacije.

Konačno, šesto poglavlje „Autonomije i ‘nagodbe’ u Austro-Ugarskoj i Europi“ sastoji se od četiri rada na engleskom jeziku. Prvi je rad Arnolda Suppana „Austro-ugarska nagodba iz 1867. kao novi okvir Habsburške Monarhije“. Autor ukazuje da su Austro-ugarska nagodba kao i Hrvatsko-ugarska nagodba i odgovarajuće zakonodavstvo na novi način uređivali strukture vlasti, upravu, škole, jezike, crkve, vojsku i zajedničko tržište. Austro-ugarska nagodba je bila model za Hrvatsko-ugarsku nagodbu iz 1868. koja je prosljedila pojedine njezine odrednice. Sljedeći je prinos rad Christopha Schmetterera „Galicijska nagodba iz 1914. u kontekstu nagodbi u Austro-Ugarskoj Monarhiji“. Autor razlikuje dvije generacije nagodbi u Monarhiji pri čemu prvu generaciju čine Austro-ugarska i Hrvatsko-ugarska nagodba te pokušaj nagodbe s Česima, a drugu generaciju sporazumi postignuti u Moravskoj, Bukovini i Galiciji kao posljednji u toj seriji. Rad Christopha Schmetterera posvećen je toj drugoj generaciji sporazuma s naglaskom na Galicijsku nagodbu. Treći rad Imre Képešyja „Hrvati i Slovaci na raskrižjima: sličnosti i razlike nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe“ ukazuje na činjenicu da Austro-ugarska nagodba nije uklonila napetosti među etničkim zajednicama u Monarhiji, ali je promijenila načine rješavanja sukoba među narodima koji su izbijali zbog podjele nadležnosti nad područjima naseljenim istim narodima. Hrvatsko-ugarsku nagodbu autor vidi kao sredstvo rješavanja etničkog problema u Ugarskoj te ističe da je ona iz perspektive slovačke historiografije bila nedostižan ideal za sve ostale nacionalne manjine unutar ugarskih granica. Rad je usmjeren na traženje odgovora na pitanje koliko je Hrvatsko-ugarska nagodba utjecala na slovačku političku platformu kasnih 1860-ih i jesu li slične ambicije postojale i među Slovacima. Konačno, četvrti i posljednji prinos u knjizi je rad Jukka Kekkonena „Od teritorija do autonomne države: položaj Finske u Ruskom Carstvu 1809.-1917“. Autor prikazuje kako je Finska pripajanjem Rusiji iz bivše švedske provincije prerasla u Veliku Kneževinu Finsku s posebnim statusom i vlastitom vladom i zakonodavstvom te prijašnjim (švedskim) zakonima. Finska je postupno razvijala svoju autonomiju koja je omogućila razvoj finskog nacionalnog identiteta što je Fince učinilo lojalnim ruskom caru, ali su pokušaji upravne integracije Finske u Rusko Carstvo doveli do pasivnog otpora i individualnog nasilja. Kratki prekid tog ugnjetavanja 1906. iskorišten je za uspostavu parlamenta i uvođenje općeg prava glasa. Represija središta se nastavila 1908., ali je pad carskog režima u ožujku 1917. otvorio put za proglašenje neovisnosti Finske 6. prosinca 1917.

Raznorodnost prikazanih radova koji sežu od studija pojedinih institucija i osoba u nagodbenom sklopu preko prikaza hrvatsko-mađarskih odnosa i procesa u predmodernom razdoblju kao i ispitivanja prijenosa stranih institucija u hrvatski pravni sustav pa do raščlambe procesa izgradnje moderne hrvatske na-

cije i države u europskom kontekstu, ohrabruje nas na zagovor otvaranja novih istraživačkih obzora i „pluralizaciju“ istraživanja nagodbenog sklopa. Držimo da bi uz nosiva istraživanja usredotočena na institucije i procese u Hrvatskoj i Slavoniji pa i Ugarskoj složenija slika nagodbenog razdoblja kao fragmenta cjelovitog hrvatskog razvoja trebala obuhvatiti i procese vezane uz Nagodbu prije i nakon njezina važenja kao i usporedive procese u širem europskom okruženju. Vjerujemo da takve kontekstualne i poredbene raščlambe poduzete na interdisciplinarnoj osnovi mogu sliku nagodbenog razdoblja postaviti u širi i složeniji obzor te doprinijeti potpunijem razumijevanju razvoja na hrvatskom prostoru, a u konačnici i dubljem razumijevanju suvremenog hrvatskog društva i države kao dijela europskog okruženja.

Urednici